

Gender as a Reflection of the Crisis of the Disciplinary Society

UDC: 316.346.2

DOI: <https://doi.org/10.15421/172323>**Slotiuk Petro**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0002-3033-1666>, universitetart@gmail.com*Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Vinnitsia, Ukraine)*

Abstract

The **relevance of the study** is determined by the growing interest in gender issues caused by the adoption in 2011 of the Council of Europe Convention on the Prevention of Violence against Women and Domestic Violence and the Fight against These Phenomena (to which Ukraine also joined), the implementation of the categories of gender equality and sexual orientation into national legislation, which is actively opposed by the Council of Churches of Ukraine and a number of public organizations, as well as the ambiguous attitude to this problem on the part of certain figures of culture, science, representatives of the domestic political system, the non-acceptance of the idea of genderization of society and the denial of certain provisions of the Istanbul Convention by a number of European countries, as well as discussions that broke out in the Ukrainian and world information space on issues of philosophy and ideologies of gender.

The **purpose** of the study is to highlight the conclusions of scientists who study the problem of gender, to present the authors' alternative points of view regarding its social nature, the philosophical understanding and scientific validity of those reflected in modern feminist concepts, and to express the opinion that gender is the result of a crisis of disciplinary society, which initiates the process of breaking of the existing system of values with the establishment of such models of behavior that arose and are cultivated in certain marginalized groups that seek to be legalized.

Despite the fact that gender issues have become the object of analysis of modern socio-humanitarian science not only abroad, but also in Ukraine, the works of individual authors directly indicate their support for certain environments, which have recently been increasingly used in political practices and new technologies. the establishment of gender ideology built on the philosophical concepts of post-feminism.

The **author's conclusions** indicate that the investigated problem is mainly highlighted from the standpoint of accepting the idea of gender (creating a gender family, education, government, mass media, etc.) with insufficient consideration of alternative opinions and reactions of society with its traditional culture and established value system, behavior patterns, and therefore requires further interdisciplinary study and deep understanding of the scientific community.

Keywords: gender, normativity, discourse, crisis, disciplinary power, disciplinary society, feminism, family, school, information, culture

Гендер як відображення кризи дисциплінарного суспільства

Слотюк Петро*Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)*

Анотація

Актуальність дослідження визначена зростанням інтересу до гендерної проблематики, викликаного прийняттям у 2011 році Конвенції Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (до якої приєдналася і Україна), імплементацією в національне законодавство категорій гендерної рівності і сексуальної орієнтації, проти чого активно виступає Рада церков України і низка громадських організацій, а також неоднозначним ставленням до цієї проблеми з боку окремих діячів культури, науки, представників вітчизняного політикуму, несприйняттям ідеї гендеризації суспільства й запереченням окремих положень Стамбульської конвенції рядом європейських країн.

Метою дослідження є висвітлення висновків науковців, які вивчають проблему гендеру, представлення альтернативних точок зору авторів щодо її соціальної природи, філософського осмислення і наукової обґрунтованості відображених у сучасних феміністичних концепціях і висловлення думки про те, що гендер є результатом кризи дисциплінарного суспільства, яка започатковує процес зламу наявної системи цінностей з насаджуванням таких моделей поведінки, котрі виникли і культивуються в окремих маргіналізованих групах, що прагнуть легалізуватися.

Не дивлячись на те, що гендерна проблематика стала об'єктом аналізу сучасної соціогуманітарної науки не тільки закордоном, але й в Україні, роботи окремих авторів прямо вказують на підтримку ними деяких середовищ, які, останнім часом, все частіше застосовують політичні практики й технології нав'язування гендерної ідеології, побудованої на філософських концепціях постфемінізму.

Висновки автора вказують, що досліджувана проблема переважно висвітлюється з позиції прийняття ідеї гендеру (створення гендерованої сім'ї, освіти, влади, масмедіа тощо) з недостатнім врахуванням альтернативних думок і реакції суспільства з його традиційною культурою і усталеною системою цінностей, моделями поведінки, а тому потребує подальшого міждисциплінарного вивчення і глибокого осмислення науковим співтовариством.

Ключові слова: гендер, нормативність, дискурс, криза, дисциплінарна влада, дисциплінарне суспільство, фемінізм, сім'я, школа, інформація, культура

Вступ.

Працюючи над концепцією дисциплінарного суспільства М. Фуко звернув увагу на проблему нормативного фактору, який і в сучасних умовах відіграє важливу роль у формуванні дисциплінарної влади, породжуючи такі механізми її прояву, які досить часто не збігаються з культурною традицією й класичним змістом формалізованих правил (Фуко, 2003). Це особливо проявляється тоді, коли правила лише віддзеркалюють модель звичаєвої поведінки засвоєної в процесі соціалізації. Людей відпочатково привчають до таких моделей, які є доцільними з точки зору соціуму і закріплені традиційними практиками повсякдення. Одяг – останнє, що вказує на існування стереотипізованого моделювання гендерних особливостей засобами, що вказують не тільки на статеві, а й функціональні відмінності між чоловіками та жінками. Всі ці моделі закріплюються в сім'ї, школі, на роботі, у сфері громадської діяльності, засобах масової інформації й проявляються у поведінкових установках представників обох статей. Так було завжди відколи людство зробило перший крок у своїй історії, надавши відповідної логіки процесу, що визначив вектор нашої суспільної еволюції.

З іншого боку, нормативний дискурс, що формувався культурою й існує в культурі, поступово стає джерелом дисциплінарного впливу, як засобу конструювання установок і моральних цінностей соціальних суб'єктів, в тих групах, до яких вони безпосередньо належать, або з якими себе ідентифікують. У них же вони попадають в інформаційне поле (поле дискурсу) різноманітних точок зору, обґрунтувань і політик, що визначали і визначають зміст й характер індивідуальних стратегій, які реалізуються в соціальному середовищі. Так відбувається вплив дискурсу. Дисциплінарний вплив здійснюється шляхом нав'язування морально-етичних матриць, на основі яких формується соціально бажана поведінка індивідів, яка за характером є дисциплінарною. У ній присутній потужний елемент примусу, що забезпечує появу дисциплінарної влади, яка заходить в традицію через культуру і, таким чином, структурує її. В результаті дисциплінарна влада творить дисциплінарну сім'ю, дисциплінарну школу, дисциплінарні медіа та дисциплінарне суспільство. Дисциплінарною стає й культура.

В основі цього процесу закладений механізм продукування соціальних норм, викликаний необхідністю впорядкування соціального середовища шляхом творення таких соціальних структур та інститутів, без яких соціум існувати не може. Для цього започатковується механізм легалізації та легітимації усталених (читай стереотипізованих) моделей поведінки, що набули універсалізованих форм і отримали широке розповсюдження в культурі.

Коли ж з'являється потреба змінити модель поведінки, то варто починати з культури, а не з індивіда та його прав (головне право індивіда – це право на життя, а те, як він його проживе, залежить від багатьох факторів). Поза культурою ніякі моделі існувати не можуть. Не може існувати моральний закон і право. На основі цього формувалося суспільство стандартизованих правил, універсальних цінностей, масового виробництва і споживання, масової інформації, освіти, культури тощо. Це привело до поступової втрати суспільством традиційності й примушувало переосмислювати все, що було для нього цінним. Традиційною залишилася лише сім'я як середовище природного й універсального самопрояву різних ідентичностей, модель якої не зазнала суттєвих змін і в ХХІ столітті. Виникає запитання: чому? Напевне тому, що вивести ідею біологічної однаковості двох протилежних начал (чоловічого і жіночого) неможливо. А раз так, то модель традиційної сім'ї замінити немає чим. Соціальні ролі чоловіка і жінки можуть бути однаковими, але цим неможливо пояснити різницю у фізіології жінки рівно як і чоловіка тим більше змінити її. Природа набагато складніша, ніж наші уявлення та бажання «підкорегувати» звичайний хід еволюційних процесів.

Тому дивними є ідеї заміщення сім'ї такими соціальними сурогатами, які допомогли б вивести її за межі традиційних форм існування, при цьому зруйнувавши архаїчну модель чоловічого і жіночого нерівноправ'я. Однак для того, щоб така модель перестала бути традиційною, в сучасному розумінні цього терміну, вона мусить відповідати характеру відносин притаманних сучасному суспільству. З цієї метою і була теоретично обґрунтована технологія розмивання гендерних ідентичностей, шляхом запровадження у нормативний дискурс концептів «він», «вона», «воно» як однакових за біологічною структурою, соціальними ролями, поведінкою і правом ідентифікувати себе з «він», «вона» чи «воно» згідно з власним вибором і з власного воління такими бути. Так формувався гендерний контекст нормативного дискурсу, в якому дисциплінарна влада стала чи не найголовнішою його ідеологією й механізмом дисциплінарного контролю.

Як вказують автори підручника з гендерної теорії, пропонуючи в якості доказу, приклад семінариста, який «не може власною волею чи наказом» примусити дівчину вийти за нього заміж, адже «він не стільки володіє владою, скільки виражає» її, однак «через його дії реалізується влада дискурсу, який за характером нормативний. І, хоча дівчина порушила норму звичаю, відмовивши йому, вона буде покарана. Її, для початку, «можуть не взяти заміж». Тобто вона має шанс бути «упослідженою, вилученою, маргіналізованою» (Маєрчик, Плахотнік, & Ярманова, 2014, с. 36). Для того, щоб реалізувати свою мету,

умовний семінарист мусить стати виразником права звичаю, а ще більше, взяти на себе функцію судді, тобто узурпувати ще й право на осуд за відступ від традиції, яку порушила дівчина. Неважливо, хто він за статусом – семінарист чи хтось інший. Право на осуд – це право, яке узурповано особою (в цьому випадку семінаристом) з позиції її інтересів та уявлень про свободу вибору, справедливість, «добро і зло», сформованих і засвоєних у відповідному соціокультурному середовищі. І це, як стверджується, потрібно змінити.

В Ірані жінок забивають камінням чоловіки за відступ від зобов'язання бути з тим з ким вона не хоче. Теж саме стосується неправильного носіння національного одягу в будь-яких культурах в тому числі й культурах модерних націй. Так працює звичаєве право і дисциплінарна влада, поширювані та підсилені традицією. Звідси виводяться аргументи проти традиції, оскільки традиція стереотипізує уявлення і поведінку, засвоєння, якої розпочинається в сім'ї, закріплюється системою освіти та масмедіа. Так традиція актуалізує соціальну норму не дивлячись на те, що остання має звичайний характер. Порушення норми забороняється через загрозу санкцій, інколи більш жорсткіших, а ніж ті, що передбачені законом. Отже, санкціонована традиційна сім'я, школа та суспільство (що презентують себе через засоби масової інформації), базуються на групових механізмах упорядкування соціальних норм й інституалізують процес набуття соціального досвіду так, що в результаті виникає дисциплінарна влада і з'являються особливі форми її поширення. Вони організовують соціум, санкціонують й стандартизують поведінку людини з допомогою чинних соціальних норм. Зароджується тенденція тотальної нормативності, яка повністю упокорює і поглинає суспільство. Так ми опиняємося в середовищі захопленому дисциплінарним дискурсом, в якому однією із перших актуалізується проблема гендерної нерівності, яка спочатку заявляє про себе як рух за соціальні й політичні права жінок і закінчується нав'язуванням гендерованої сім'ї, школи, роботи, влади, спорту тощо. Таким чином ми, нібито, позбавляємося однієї дисциплінарності й опиняємося в іншій. Ця суперечність викликана кризою дисциплінарного суспільства і в сучасних умовах стала її відображенням. Теоретична основа цієї кризи була закладена епохою Просвітництва і фемінізмом. Це підтверджує поява перших феміністичних рухів й активна участь жінок у французькій революції 1789 року як знакова сторінка в історії боротьби за їх політичні й соціальні права. Фемінізм став організованою формою спротиву тотальній владі чоловіків, формою боротьби за рівний доступ до участі в політичному житті та соціальну рівність на основі принципу свободи, братерства та соціальної справедливості. Це явище було означено

руйнуванням усталених, звичаєвих поглядів на роль жінки в суспільстві і започаткувало дискурс, який згодом набув нормативного характеру. Свідченням цьому є фраза Абігель Адамс (1774–1818), яка стала класичною: «Ми не будемо підкорятись законам, в прийнятті яких ми не брали участі, і владі, яка не представляє наші інтереси». І хоча існує думка про те, що фемінізм започаткував процес деконструкції жіночності (Фуко, 2020), все ж викликаний він був деконструкцією старих нормативних структур права звичаю, на якому базувався старий спосіб життя і, який не сприймало «нове мислення», народжене зміненою картиною світу. Це й отримало своє продовження в ідеї гендерної рівності, легалізації ЛГБТ, які потребують детального осмислення науковим середовищем. Саме воно має дати відповідь – наскільки соціальна рівність статей, боротьба за яку стала тригером сучасного фемінізму, відповідає онтологічній сутності чоловічого і жіночого начала та чи не є це початком руйнації дисциплінарного суспільства, у тому вигляді, в якому воно сьогодні існує?

Мета статті: висловити думку про те, що гендер є відображенням кризи дисциплінарного суспільства, який започаткував процес зламу наявної системи цінностей з насаджуванням таких моделей поведінки, котрі виникли й культивуються в окремих маргіналізованих групах, що прагнуть легалізуватися.

Аналіз попередніх публікацій та досліджень.

У вітчизняній літературі існує велика кількість публікацій, в яких проблема гендерної рівності доволі широко висвітлена. Однак досить часто вона отожднюється з проблемою соціальної рівності статей, що тривалий час була предметом дискусій у феміністичному русі. Постфемінізм дещо розширив дану проблематику, поєднавши її із питаннями сексуальної ідентифікації і прав сексуальних меншин (Butler, 1990). Це викликало критику подібних теорій як закордоном (Кубі, 2018), так і в Україні (Горгота, 2019; Кісь, 2003; Чорна, 2022) та ін. Разом з тим, активно наголошують на фундаментальному вивченні й впровадженні у навчальний процес проблем гендеру і гендерної рівності автори підручника «Гендер для Медій» (Маєрчик, Плахотнік, & Ярманова, 2014), який уже вдруге перевиданий Інститутом народознавства НАН України, ставши відповідним маніфестом гендерованої публіки та науковців, які розробляють цю тему.

Гостру полеміку викликає «тоталітарне впровадження гендерної ідеології» й «бачення сім'ї як головного джерела насильства над жінками» (Горгота, 2022).

Проблема мови гендеру відображена у чималій кількості публікацій лінгвістичного характеру (Остапчук, 2020). Немало написано про гендерну освіту та виховання (Сучасні стратегії, 2020). Концепція дисциплінарної влади, запропонованої

М. Фуко (2003), проявила себе у так званій «культурі відміни», яка, останнім часом, набула помітної популярності у США та Європі (Duchi, 2019).

Варто сказати, що все це спричинено формуванням загальноєвропейського гендерного дискурсу, розвитком феміністичних теорій, а також фінансами, що виділяються на гендерні дослідження з боку ЄС. Це викликало чималий інтерес серед значної частини науковців і в Україні, які активно взялися розробляти гендерну проблематику.

Не секрет, що означена тенденція гендеризації соціуму спрямована проти традиційної культури і дисциплінарного суспільства, де намітилися фундаментальні зрушення кризового характеру. Однак в руйнуванні однієї дисциплінарності – проглядається інша. Меншість тисне на більшість, нав'язуючи власні правила та систему цінностей в тому числі й з допомогою політичних технологій. Це свідчить про важливість й актуальність відображених у публікаціях науковців проблемах і переконує у необхідності їх подальшого вивчення.

Філософське і, можливо, найбільш відоме обґрунтування проблеми гендерної ідентичності з позиції постфемінізму знаходимо на сторінках праці тієї ж Дж. Батлер (2003).

Соціологічні аспекти гендерної культури України аналізує О. Святенко (2020) та інші автори, що вказує на значну популярність гендерної проблематики у науковому середовищі України.

Все це стало сьогодні потужним інструментом у просуванні ідеології гендеру в сучасний політичний контекст.

Враховуючи те, що це явище розглядається не окремо, а як відображення кризи дисциплінарного суспільства, для розуміння його суті важливим стає поняття дискурсу і те, як воно пояснюється у науковій літературі. Найбільш цікавими є роботи М. Фуко (2020), Ю. Габермаса (2001), В. Кулика (2010), С. Карпенко (2015), де проблема дискурсу розглядається достатньо глибоко. Саме вони були використані під час написання цієї статті, створивши методологічне підґрунтя дослідження.

Результати дослідження.

У філософії нормативний дискурс і проблема дисциплінарної влади були започатковані європейськими філософами постмодерністами в контексті критики дисциплінарного суспільства. Сьогодні він знайшов своє, стихійне продовження у так званій «культурі виклику», що останнім часом поширилась у Європі та США, як *call-out culture* – новітня форма остракізму, бойкоту, яка передбачає травлю за переконання, висловлені публічно. *Call-out culture* привласнює право на публічний осуд і унормовує його у формі дисциплінарного примусу. Ф. Дучі (2019) стверджує, що «цей конфлікт розуміється як боротьба заснована на ідентичності за культурну легітимність», в процесі якої «маргіналізовані

спільноти відмовляються від права визнавати» (тобто дотримуватися існуючих правових норм), «коли має місце гноблення». З цією метою вони використовують «соціальні медіа для публічної критики поведінки, яка сприймається як репресивна» у ставленні до них. Виклик трактується тут як соціальний феномен, що проявляється у формі звернення «до моралі онлайн-аудиторії, щоб підірвати динаміку влади в дискурсі».

Але якщо культурні норми, що з'явилися в результаті довготривалих соціальних практик, культурної дифузії тощо змогли зафіксуватися в традиції, то «скасування-cancel» через виклик, заперечує право на публічність, як форму несприйняття певної поведінки, певних тверджень, оцінювальних суджень тощо. Таким чином з'являється дисциплінарний контекст «культури виклику». Формується дискурсивна практика «скасування», яка набуває субверсивного характеру. Оскільки така практика завжди є результатом соціального активізму, що реалізується у формі схвалення, або заперечення, то започатковується дискурс дисциплінарності, в межах якого відбувається концептуалізація «культури виклику» як реакції на репресивну поведінку суспільства та його інституцій у ставленні до окремих категорій населення. Така реакція започатковує процес «впровадження символічних змін в культурі дискурсу з метою визнання знецінених маргіналізованих ідентичностей» (Duchi, 2019).

Це змінює характер дисциплінарної влади, однак не міняє сутності дисциплінарного суспільства. Навпаки, воно маргіналізує його. Те, що було нормою руйнується аномативним змістом культурної деструктивності. Значення набуває проблема упорядкування, а то й заміни культурних норм, що регулюють діяльність таких соціальних інститутів як сім'я, освіта, медіа тощо. Заміна може здійснюватися на основі імперативного принципу рівності, коли репресивні практики, спрямовані на маргіналізовані групи індивідів, відсутні. Однак дисциплінарна складова цих практик залишається незмінною. Просто одні практики замінюються іншими. Це боротьба не за свободу вибору – це боротьба за вибір в межах існуючих свобод. Боротьба за право колективного заперечення, реакція на знецінення, яке таким себе не вважає.

Однак це знецінює діяльність соціальних інститутів, якими насамперед є сім'я та школа і шукає альтернативу для них. Змінюються форми і методи передачі знань, соціального досвіду, системи цінностей. Міняється культурна, сексуальна і гендерна ідентифікація особистості. Навіть етнічна приналежність не відіграє тієї ролі, яку вона відігравала раніше. Сім'я, школа, засоби масової інформації нікуди не зникають, однак частково змінюють свої функції: ЗМІ не стільки інформують, скільки маніпулюють громадською думкою, школа перестає пояснювати природу фактів, концентруючи

свою діяльність навколо проблеми соціалізації, а сім'я гендеризується. О. Тоффлер (2004), в одному зі своїх досліджень, висловив припущення стосовно того, що у недалекому майбутньому традиційна сім'я взагалі перестане існувати. Перестане існувати і її форма, яка домінує сьогодні.

Але чи зміняться, за цих умов, гендерні позиції чоловіка і жінки? Це питання неможливо вивести за межі дискурсу, оскільки дискурс найяскравіше проявляється у відносинах статей, остаточно утверджуючись в сім'ї та школі. Важливість цих інститутів важко переоцінити, адже вони формують модель суспільства та програмуєть поведінку індивідів так, щоб вона відповідала характеру існуючих суспільних відносин. Характер відносин, поки що, визначає приватна власність на засоби виробництва. Інститут приватної власності ніколи б не виник і не проіснував так довго, коли б не з'явилася модель сім'ї, побудована на її основі. Відповідно до цієї моделі формувалася й школа, де застосовувалися технології поширення знань, навичок і соціального досвіду, який передавався від покоління до покоління завдяки комунікації. Ось чому в сучасних умовах зростає роль засобів масової інформації. Але ця система обмежена рамками групових інтересів і гальмується соціальною структурою суспільства.

У науковому середовищі, домінує думка, що змінивши технології соціалізації й характер комунікативної активності громадян, можна оновити модель сім'ї та побудувати її на основі гендерної рівності (Марценюк, 2021). І це при тому, що соціальна рівність стає все більш недосяжною навіть для високорозвинених країн світу. Однак, відомо, що моделі ідей не міняють. Ф. Енгельс стверджував, що зі скасуванням приватної власності традиційна сім'я як і буржуазна держава перестануть існувати. Лише за таких умов буде досягнута соціальна рівність в тому числі рівність чоловіків і жінок. Якщо йти за цією логікою далі, то можна припустити, що скасування не тільки приватної, а й власності загалом може змінити форму відносин між чоловіком і жінкою й як результат, модель сім'ї, якою вона є сьогодні. Відповідно будуть змінені освітньо-педагогічні та комунікативні практики, якими ми звикли користуватися. Через це гендер, який сформувався на основі теоретичних постулатів фемінізму та практики боротьби жінок за політичні права і рівність з чоловіками, став ідеологією кризи дисциплінарного суспільства, своєрідним викликом культурній традиції, яка тривалий час заперечувала саму можливість її оскаржити.

Тому Call-out culture відображає і поглиблює кризу дисциплінарного соціуму та дисциплінарної влади, якими ми їх знаємо, але не заперечує самої суті дисциплінарності. Це ніщо інше як бунт проти репресивної поведінки за ознакою групової, сексуальної чи гендерної ідентифікації. В

середовищі цього протесту і формувалася теорія та ідеологія гендеру. Вона дозволила йому увійти у сферу політичних дискусій, законодавчих практик й актуалізуватися як виклик новітнім формам дискримінації.

Розробники цієї теорії вважають, що подолати дискримінацію можливо за допомогою гендерованої школи, гендерованого спорту, гендерованої роботи і гендерованої влади, медіа тощо (Маєрчик, Плахотнік, & Ярмано́ва, 2014) і, що зробити це можливо шляхом зміни характеру функціонування традиційних соціальних інститутів. Однак соціальні інститути сформовані й функціонують відповідно до існуючої системи соціальних відносин. Отже, дисциплінарне суспільство як і дисциплінарна влада, проти яких вони виступають, мають соціальний характер і втілюють ідею гендерної рівності, можливо лише з допомогою подолання соціальної нерівності й тих звичаїв, що сформувалися на її основі. Оскільки право звичаю є тим фактором, який відтворює спосіб життя і фіксує статусні позиції людей відповідно до їх системи цінностей, що отримали схвалення соціального середовища, то без зміни цього середовища розв'язати означену проблему неможливо.

Разом з тим Стамбульська Конвенція стверджує, що «реалізація *de jure* та *de facto* рівності між жінками та чоловіками є ключовим елементом у запобіганні насильству стосовно жінок (Конвенція Ради, 2011, с. 2). Визначаючи поняття «гендер» та ж Конвенція пояснює, що це – «соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок і чоловіків» (Конвенція Ради, 2011, с. 5). Конвенція чітко не вказує про яку рівність йдеться. Якщо про гендерну, тоді це «соціально закріплені ролі, які певне суспільство вважає належними для чоловіків і жінок». Тобто головне тут не те, що думають з цього приводу окремі жінки чи чоловіки, а те, що суспільство вважає належним. До того ж «у кожній культурі існують різні фемінності і різні маскулінності» (Маєрчик, Плахотнік, & Ярмано́ва, 2014, с. 15). Вони ж зазначають, що жінки й чоловіки різні тому, що вони нерівні (Маєрчик, Плахотнік, & Ярмано́ва, 2014, с. 19). Виходить, що ліквідація «належного» для суспільства, утвердить рівність між жінками і чоловіками та вони перестануть бути різними. А згідно з теорією Дж. Батлер, чоловіки й жінки «визволяться» від диктату природи та будуть вільними, в першу чергу, у виборі своєї ідентичності (Butler, 1990).

Не дивлячись на те, що всі ці ідеї є суперечливими, вони поступово впроваджуються у нормативне поле західних країн в тому числі й України. Формується простір дискурсу: політичний, релігійний, ідеологічний, культурний, владний, медійний тощо. Однак в межах цього простору народжується дискурсивна влада (влада знання і

звичаю). І тут важливо пояснити, що таке дискурс і те, як його розуміють. Найбільш повно з цього приводу висловився Ю. Габермас, пояснюючи, що «дискурси не мають певного місця, існують водночас і всюди і ніде», а «модерн, – дискурс якого він описував, – є «зневолення життєвих зв'язків, захоплення їх тотальністю уречевлення». Це форма «витончених насильств» у ставленні до тих, хто знаходиться в дискурсі (Габермас, 2001, с. 329). М. Фуко трактував дискурс, як простір «всіх наявних висловлювань» (Фуко, 2003, с. 43).

І хоча трактування згаданих авторів не є тотожними – смисл, який проглядається у їх формулюваннях досить близький. Цікавою є точка зору С. Карпенка, який стверджує, що дискурс – це «форма реакції на навколишній світ» (Карпенко, 2015, с. 61). А «від'єднання людини від природи... сприяє появі зовсім іншого, ніж у тваринному світі, набору смислів та інструментів самовираження» (Карпенко, 2015, с. 62). За логікою автора можна припустити, що гендер – це не просто «соціально закріплені ролі», які нічим не відрізняються з точки зору біології жіночого та чоловічого начала. Це швидше «інструмент самовираження» в просторі дискурсу і не більше. Про те, як ним користуватися, і, як в ньому поводитися існує велика кількість публікацій науковців, які одразу пропонують запроваджувати європейські гендерні практики насамперед у сфері освіти та виховання (Сучасні стратегії, 2020).

Інші обґрунтовують проблему гендерної нерівності й пропонують боротися з традиційними гендерними стереотипами (Гендерні ролі, 2021). З одного боку, все це викликано політикою країн ЄС і міжнародними документами, які визначають її характер та спрямованість. З іншого – породжує несприйняття, кон'юнктурність, спробу нав'язати суспільствам, методами політичного тиску, інтереси окремих груп, які часто проблеми гендерної рівності ототожнюють з боротьбою жінок за свої соціальні права, гендерною дискримінацією та статевою ідентифікацією. На це звертає увагу Г. Кубі (2018) та її шанувальники в Україні (Федорець, 2020). Однак скільки б не звучало критики на адресу прихильників гендеру і розробників теорії та ідеології фемінізму, боротьба проти гендерної дискримінації, нові форми самопрояву особистості й зменшення впливу природних факторів на самоідентифікацію індивіда та його самовираження, потребує подальших дискусій і наукових досліджень, які дозволять глибше зрозуміти цю проблему.

Разом з тим, в кожную історичну епоху характер влади як і форм контролю за поведінкою мас завжди змінювалися. В індустріальному суспільстві вертикально інтегровані управлінські структури вимагали вертикального контролю за індивідами, які в них перебували. Така ситуація була тотальною та по завершенню епохи модерну почала руйнуватися.

Вертикальний контроль і влада доповнили контроль дискурсивним впливом, при цьому суспільство не втратило свого дисциплінарного характеру.

Постмодерн сформував абсолютно інший дискурс влади й ще більше актуалізував проблему дискурсивного впливу, який став посилюватися в усіх сферах життя суспільства. Змінився характер санкцій і форми контролю за думками, діяльністю та інтересами соціальних суб'єктів, не тільки в межах інституалізованого соціального простору, але й звичайного повсякдення, в якому люди відпочивали, проводили значну частину вільного часу, насолоджувались близькістю природи і своїх рідних.

Санкціонований контроль поглинув як суб'єкта, так й індивіда. А, оскільки соціальний суб'єкт завжди контактує з великою кількістю собі подібних, накладені на нього санкції автоматично поширювалися і на тих, хто перебував поряд з ним. Так виникли методи коригування бажаної поведінки індивідів в соціальному середовищі, які успішно застосовувалися і в практиках повсякдення. Чого тільки варті технології естетичного програмування поведінки людей (Почепцов, 2018, с. 192). Все це віддзеркалювалося в інформаційному полі та ставало частиною дисциплінарного дискурсу. Тексти, коментарі, кінематограф, телебачення, музика, образотворче мистецтво, література й церква почали формувати судження й оцінювати, підсилюючи емоційну складову дискурсивного впливу. Тепер соціально схвалена й санкціонована ганьба стає проявом дискурсивної влади, застосування якої хоча і викликано суспільною доцільністю, але не завжди раціонально обґрунтоване. Це реакція колективної волі, яка примушує індивідів до стандартизованих форм поведінки в легітимних умовах організованого соціуму. Звичайно, так зручніше керувати великими масами людей, що конкурують між собою за доступний тільки їм об'єм ресурсів і соціального простору, але це не дозволяє повною мірою вивільнити життєву енергію індивіда на користь як йому, так і людям.

Відомо, що домодерне суспільство переважно опиралося на право звичаю впливаючи на поведінку своїх членів. Його авторитет визнавався добровільно та передбачав покірність усіх перед його силою. Але це не означало, що в межах звичаєвих правовідносин усі члени спільноти були рівними і покірними. В умовах становлення інституту приватної власності, збільшення кількості населення та подальшого соціального розшарування в суспільстві, звичаї змінювалися. На їх основі формувалося позитивне право й передавався історичний досвід попередніх поколінь. Створювалися й використовувалися технології, з допомогою яких передавався соціальний досвід, зразки культури й знань. Весь цей процес технологізувався і забезпечував індивіду входження до соціальних структур, поза межами яких він не

міг задовольнити своїх потреб та інтересів. Такими технологіями, в першу чергу, володіла сім'я, а згодом і школа. Пізніше до них долучилися засоби масової інформації.

Не варто переконувати, що саме ці інститути відтворювали стару, перевірену систему соціальних відносин і навчали ефективним практикам досягнення соціального успіху. Вони ж були й залишаються найважливішими механізмами формування соціальної структури суспільства, яка відображає не тільки жорстку ієрархію статусів, але й наявність соціальних ліфтів і соціальних фільтрів, які ускладнюють перехід індивідів від однієї соціальної групи до іншої. Здається, в цьому немає нічого нового. Нове з'являється там і тоді, коли ламаються соціальні бар'єри між окремими соціальними прошарками й збільшується динаміка соціальної мобільності – перехід від однієї групи до іншої. Головним прискорювачем цього процесу стають засоби масової інформації. Вони формують нове інформаційне середовище, яке, починаючи з XIX століття, масовізується. Масовими стають газети, згодом радіо й телебачення. Масовізується сім'я, школа і суспільство. Актуальною стає система правил, що відповідає характеру внутрішньо групових моделей поведінки. З'являються групи неформального членства, що значно ускладнює структуровану систему суспільних відносин. ЗМІ каталізують все це і спрямовують соціальну енергію мас в русло групових інтересів, досить часто застосовуючи маніпулятивні технології впливу з метою формування бажаної поведінки індивідів на основі віртуальної реальності – «паралельного світу», де можна усамітнитися, залишившись самим собою.

Враховуючи великий потік інформації й легкого до неї доступу, виникає проблема медійної грамотності населення, яку активно обговорюють останнім часом. Однак її ефективність достатньо сумнівна, оскільки у користувача інформацією часто не вистачає не тільки часу, але й навичок, щоб швидко розібратися у її правдивості. Нерідко це його просто не цікавить. У більшості випадків споживачу інформації приємно бути обманутим, оскільки під час виявлення її неправдивості, знижується міра персональної відповідальності за те, що відбувається. Адже краще відчувати себе жертвою, яка про це нічого не знала, а відтак не відповідає за нього. Так поводить себе людина масового суспільства і так масове суспільство формує таких людей.

З середини XX-го на початку XXI-го століття, завдяки інтернету, в інформаційному просторі розпочався процес демасовізації засобів масової інформації. Цю тенденцію помітив відомий американський футуролог О. Тоффлер ще у 70-х роках XX ст., аналізуючи окремі друковані видання, що виходили у США. О. Тоффлер звернув увагу на зменшення тиражів газет через відсутність попиту

на їх інформаційні послуги (Тоффлер, 2000, с. 141-144). З цього моменту розпочинається перетворення засобів масової інформації (ЗМІ) в засоби масової комунікації (ЗМК), а друковані видання (газети і журнали) поступово переорієнтовують увагу на елітарну аудиторію. Однак здійснити це вдалося не усім. Непросто цей процес відбувався і продовжує відбуватися в країнах Східної Європи в тому числі й в Україні, де газети і журнали, радіо і телебачення досить довго виконували функцію ідеологічного рупора керуючої політичної верхівки, або обслуговували інтереси своїх власників. За великим рахунком вони продовжують це робити й досі не дивлячись на роздержавлення й ті зміни, які розпочалися після розпаду російської моделі СРСР.

Це підтвердило тезу, що медіа не тільки стали механізмом творення дискурсу, в тому числі й медійного, а й дискурсивної влади. Так, вона не має повноважень. Її природа та призначення – створювати простір дискурсу і поширювати владу непрямого, а дискурсивного впливу.

Не існує й окремої влади медіа. Є лише функція поширення знань, правил та інформації, які формують свідомість і структурують її.

Медіа не призначені для «роботи» з окремим індивідом. Вони конструюють колективну свідомість й розповсюджують знання та інформацію серед великої кількості людей. До того ж мусять вміти виокремлювати із їх середовища тих, хто навчений підкорятися груповим інтересам і діяти відповідно до їх змісту. Це розуміють не тільки владні еліти, а й прибічники теорії гендерної рівності, громадські й політичні активісти, лідери думок. Разом з тим, значна частина науковців, які займаються аналізом цієї проблематики, часто підмінюють поняття «дискурс», «дискурсивна влада» і пропонують власні визначення їх змісту. Так С. Карпенко (2015), наприклад, у своєму дослідженні використовує поняття «дискурс влади» і «дискурсивний простір». Автор розглядає дискурс з точки зору біології, культури, релігії, але не розкриває суті самого поняття.

Більш детально це описано у Ю. Габермаса (2001), В. Кулика, який, слідом за М. Фуко, стверджує, що це є «загальний простір усіх тверджень» (Кулик, 2010, с. 19). Нас же цікавить вплив дискурсу. Тобто дискурс, як самостійний феномен, як «єдність мовлення і ситуації», як матеріалізація ідеї розуму, що прагне пояснити частину дійсності, яка пробує нею стати. Це ті сили, що прориваються крізь загадкові й не пізнані простори людського розуму, матеріалізуються у формі знань, генерують енергію соціуму поширюючи її. Звідси бере початок влада дискурсу й формується її простір. В просторі дискурсу кристалізуються ідеї, про які, з одного боку, говорять, з іншого – використовують як конструкт нової реальності, що проривається крізь традиційність і консерватизм старого світу, ревізуючи норми і правила, якими він

керується. При цьому піддається сумніву усталеність і стабільність чинного морального порядку. Заперечується відповідність системи поглядів картині світу, в якому ми живемо. Те, що раніше вважалося беззаперечним – заперечується. Змінюється розуміння добра і зла. Поступово приходить усвідомлення, що ми не знаємо їх суті. Лише страх перед Богом, здається, вселяє хоч якусь надію...

Але не покидає відчуття, що його уже ніхто не боїться. Тут згадуються слова Ф. Ніцше: «...в історії моралі проявляє себе воля до влади», з допомогою якої «втомлені і знедолені мстять за себе, стаючи панамі...» (Ніцше, 1994, с. 176, с. 177). І все повертається до свого початку. Масові інформаційні канали перетворюються на ретрансляторів ідеї моральної деструкції, трактуючи волю не як умову свободи і справедливості, а, як здатність пригнічувати, просуваючи свою «інакшість», з метою заміни традиційної моралі іншою. Проявляється бажання розширити межі самореалізації й самовираження індивіда, який не може проігнорувати авторитет діючих соціальних норм і шукає в собі той внутрішній закон, з допомогою якого все це можна піддати сумніву.

Теорія й ідеологія гендеру формувалася саме на цій основі. Започатковувався процес переоцінки цінностей. Оголошувалась теза про втрату моральності традиційною мораллю. Змінювалося сприйняття фемінності й маскулінності. Маргіналізувалися правила, на яких будувалася сім'я, школа й за якими діяли засоби масової інформації, віддзеркалюючи суспільні настрої, запити й характер рішення, котрі все це легітимізували і впроваджували.

Сьогодні активно підхопила ідею «розриву», «скасування» і «виклику» традиції, рівно як і системі існуючих моральних цінностей, соціогуманітарна наука. Розпочалася дискусія навколо моделі гендерованого соціуму. Поступово утверджуються концепції людини, в яких стать деактуалізується концептами «він», «вона», «воно», нівелюючи їх біологічну й соціальну сутності. Як стверджує О. Горгота (2019), у «постмодерній філософії «гендер» уже не має біологічних характеристик, не пов'язаний із сутностями «чоловіка» чи «жінки», що є «наслідком зміни політичних поглядів у феміністському русі», де «суб'єкт фемінізму» визнається «дискурсивно створеним самою політичною системою, яка має сприяти його визволенню». Тобто дискурсивно створений суб'єкт захопив політичну систему, примусивши її діяти у своїх інтересах і бажанні легітимувати їх з допомогою традиційних політичних практик. Для цього була запропонована ідея руйнації соціуму в доволі нетрадиційний спосіб – шляхом підризу традиційної моралі й творення дискурсу «скасування», «виклику», що формує нове поле культури, в якому більше не існує чоловіка і жінки. Вони замінюються поняттям «гендер», яке не тільки має отримати правове обґрунтування, але й

увійти в законодавче поле конкретних країн. Все це конструює новий постмодерний простір культури, в якому розвиваються статеві ідентичності, а «сама гендерна дисфункція перестає бути хворобою, стає політичною претензією рівності прав, політичним тиском» (Горгота, 2019). У цьому контексті мислить і С. Федорець, вважаючи, що «штучні спроби вирівняти статі є невиправданими, тому що відмінності, які існують між статями є природними (Федорець, 2020).

Аналізуючи ситуацію в школах США Г. Кочарян (2017) стверджує, що у 800 навчальних закладах цієї країни розповсюджуються гомосексуальна література, учителі проводять рольові ігри з учнями, а «секс-меншини нав'язують свою ідеологію усьому суспільству».

Г. Кубі, не заперечуючи існування культурних та історичних варіацій «соціальної поведінки статевого портрета чоловіка і жінки», вважає, що «ці варіації не відмінюють двостатевості, так само як мінлива погода не відмінює існування дня та ночі. Однак саме з цією метою ввели поняття гендер, щоби засобами політичної боротьби зробити статеву полярність “неоднозначною”, “дестабілізувати”, “реконструювати”. Це повинно було стати мейнстримом, духом часу, над яким не замислюються» (Кубі, 2018, с. 64, с. 65).

Тут варто зауважити, що суть цієї проблеми не в існуванні самого дискурсу гендеру. Дискурс, – як його пояснює М. Фуко, – загальний простір усього про що говориться і, що стверджується. У ньому відображена прихована інтенція того, що може бути. Він є перевіркою ще однієї форми «реакції на навколишній світ» (Кісь, 2003 с. 61), яка несе в собі бажання підірвати всезагальність дискурсивної влади, зруйнувавши нормативну модель звичаю, змінивши характер комунікації та імперативність морального закону. Тому влада дискурсу проявляється не тільки в розширенні простору дискурсу, а в його концептуалізації «як конститутивної суспільної практики», що ґрунтується на уявленні про те, що «мовленнєвий акт», який спрямований в русло комунікативної взаємодії, примушує її учасників брати у цьому процесі найактивнішу участь (Кулик, 2010, с. 27).

Прибічники теорії гендеру, серед яких значна частина філологів й теоретиків педагогіки, звертають увагу на засіб комунікації – мову і, насамперед вживання фемінітивів, які, – як стверджує С. Остапчук, – «є важливим не лише з огляду розвитку самої мови, але й з погляду ідентифікації особи і, що вживання фемінітивів покликане подолати мовний сексизм» (Остапчук, 2020, с. 141). Якщо вживання таких словесних форм допомагатиме долати «мовний сексизм», напевне, не варто заперечувати впровадженню їх у комунікативний процес, але як же тоді бути з гендерною рівністю? Запроваджуючи такі мовленеві конструкції ви тим самим вказуєте на

існування відмінностей в означенні статусів за ознакою статі, а не гендерною ознакою, що уже є елементом дискримінації.

ООН трактує гендерну дискримінацію як ізоляцію, заборону, розмежування, що базується на статевих відмінностях (Наливайко та ін., 2018, с. 23). Журналістам кажуть, що «гендерні акценти мають бути» ними «усвідомленими: у мові, тоні, жестах» (Сидоренко та ін., 2004) а фемінізм закликає долати патріархальні форми спілкування й формувати «рівноправний» мовленевий контекст без дискримінації і сексизму, про що свідчить і чимала кількість лінгвістичних досліджень останніх років, де ця проблематика широко обговорюється (Наливайко та ін., 2018 с. 258). Якщо це сприятиме руйнуванню дискурсивних практик, які нібито не дозволяють запровадити гендерну рівність і заважають знаходженню «свого місця в гендері» (Butler, 1990, с. XIII), тоді такі обґрунтування цілком виправдані. Однак вони не сприятимуть подоланню «патріархальної культури», а жінкам не дозволяють «бути джерелом таємниці і непізнанності для чоловіків» (Butler, 1990, с. 17). Можливо, їм уже цього не потрібно, адже, як стверджує та ж таки Дж. Батлер, трактуючи висловлювання С. де Бовуар: «Жіноче тіло має бути ситуацією та інструментом жіночої свободи, а не визначальною та обмежувальною сутністю» (Butler, 1990, с. 17). А, раз так, то не має бути ніякої «примусової гетеросексуальності» визначеної «дискурсивними категоріями, які встановлюють конкретні ідентичності статі» з відповідною нормативною метою. Через це «примусова гетеросексуальність просто займає місце фалосоцентризму «і стає причиною «гендерного гноблення» (Butler, 1990, с. 21).

Таким чином причина нерівності бачиться авторкою в гетеросексуальності, проти якої вона виступає. Більше того Батлер переконує, що «немає онтології гендеру, на основі якої ми могли б побудувати політику, оскільки гендерні онтології завжди діють у встановлених політичних контекстах як нормативні приписи» (Butler, 1990, с. 189). Тоді варто змінювати політичні контексти і «правила структурування матриці гендерної ієрархії та обов'язкової гетеросексуальності» (Butler, 1990, с. 185). А це можливо робити тільки з допомогою зміни дискурсу та запровадження відповідних нормативних практик, де жінка, «як суб'єкт фемінізму» уже не «викликає ймовірності того, що може не існувати суб'єкт, який стоїть «перед» законом, очікуючи на представництво в законі чи через закон (Butler, 1990, с. 5). Однак жінка не тільки «суб'єкт фемінізму». Та й не всі жінки у ньому суб'єктивувались чи бажають цього.

Висновки.

Отже, проблема гендерної нерівності хоч і відображає сутнісний характер жіночого бунту проти чоловічої поведінки, сформованої культурою

і звичаєвим правом, однак не може кардинально змінити її. А все тому, що природа насилля не є гендерно обумовленою. З іншого боку, різницею в подібностях чоловіків і жінок також не можна назвати джерелом гендерної нерівності. Гендер як явище є відображенням кризи дисциплінарного суспільства в тому вигляді, в якому воно існує.

Не дивлячись на наявність в культурі й нормативному просторі відповідних дискурсивних практик, сім'я, школа і ЗМК, залишаються основними провідниками ідеї рівності статей, початкові форми якої формувалися фемінізмом і постфемінізмом, але вийшовши на простори наукових дискусій, сформували нову нормативну традицію, вибудовану на основі переоцінки сутності чоловічої й жіночої характерності.

При цьому варто зауважити, що традиційна сім'я залишається основним соціальним інститутом і саме там формуються гендерні ролі чоловіків і жінок й закладаються основи досвіду, який відтворюється в суспільстві, формуючи відповідний образ життя і моделі поведінки його членів.

Школа (як заклад освіти) продовжуватиме виконувати соціалізуючу функцію і передавати весь комплекс практик і знань, які соціум накопичував впродовж усієї своєї історії. Сім'я і школа, залишаються головними інститутами, які навчатимуть існуючим дискурсивним практикам, правилам поведінки в традиції й умінню користуватися звичаєвими моральними комплексами задля успішного самовираження і досягнення особистих цілей в середовищі інших людей. Однак в умовах масового суспільства з його масовим споживанням, в тому числі й масовим споживанням інформації, відбуватиметься стереотипізація поглядів, структури інтересів, смаків, переваг у виборі, сприйнятті й трактуванні реальності, частиною якої ми є. За цих умов стереотипізується й сприйняття жінки чоловіком й чоловіка жінкою. Ідея гендеру спрямована саме проти цього. Поки що боротьба з гендерними стереотипами не є ефективною, оскільки ігнорується їх природа і соціальний характер стереотипізованого соціуму.

Дискусії про архаїчність сім'ї та моделі поведінки, які в ній утвердилися видаються необґрунтованими. На основі цієї «архаїчної» моделі формується суспільство, яке мало змінюється і не зовсім піддається реформаторським ініціативам феміністок та прибічників гендерної і соціальної рівності.

Так, сексуальні стосунки й влада демократизуються: чоловіки й жінки стають більш вільними у виборі своєї поведінки, пошуку партнера, вихованні дітей, виборі професії й проживання, участі у політиці та управлінні державою. Це і є доказом того, що життя не стоїть на місці, однак сприйняття чоловіка жінкою і жінки чоловіком не міняється.

В результаті розвитку економіки вивільняється значна частина вільного часу, який вимагає

продуктивного використання. Світ знаходиться лише на початках розв'язання цієї проблеми, але, поки що, ніхто не знає, як її вирішити.

Розширюються межі індивідуальної свободи, через що автоматично зростає рівень відповідальності кожного за власні установки та поведінку. Підвищується значущість вибору, який примушує конструювати стратегії життя так, щоб їх можна було реалізувати. Той, хто випадає із цього коловороту стає самотнім. В інформаційному просторі формується «паралельна реальність» віртуального характеру, де можна усамітнитися. Все це сприяє роздвоєнню особистості, яка не сприймає існуючих дискурсивних практик і пробує замінити їх сурогатами «інакшості», які, нібито, продиктовані самою природою людини. Існування в межах традиційної моралі стає важким, нудним і нецікавим. А душа прагне «музики», при цьому не сприймаючи

і не розуміючи її звучання. Спроба пояснити це собі й для себе завершується пошуком подібного та стає початком нового дискурсу в тому числі дискурсу медій, де народилася не тільки універсальна журналістика, кросмедійні платформи, ютуб-телебачення, але й шаленої популярності набули соціальні мережі, нове кіно, театр і література, що уможливило не тільки нормативне, але й естетичне програмування поведінки людей. Ці технології дозволяють сьогодні зменшувати народжуваність, боротися з порушеннями, формувати політичні події, створювати кризові ситуації, а головне розширювати можливості дисциплінарного суспільства. Дисциплінарна влада в цих умовах набуває нових форм і значень, створює новий нормативний простір і примушує думати наскільки правий постфемінізм, активно просуваючи ідею гендерної рівності в усі сфери життя суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Батлер, Дж. (2003). *Гендерний клопіт: фемінізм та підрив тожсамості*. Київ: Гентіс.
- Габермас, Ю. (2001). *Філософський дискурс модерну*. Київ: «Четверта хвиля».
- Гендерні ролі і стереотипи*. (2021). Відновлено з https://ratinggroup.ua/research/ukraine/gendernye_rol_i_stereotipy.html
- Горгота, О. (2019). *Гендерна ідеологія: теорія гендеру у пост-фемінізмі*. Відновлено з <https://vsirazom.ua/cabinet/%D2%91enderna-ideologiya-teoriya-%D2%91enderu-u-post-feminizmi/>
- Горгота, О. (2022). *Імплементация Стамбульської конвенції в українській освіті: чого чекати*. Відновлено з <https://vsirazom.ua/cabinet/implementaciya-stambulsko%d1%97-konvenci%d1%97-v-ukra%d1%97nskij-osviti-chogo-chekati-yak-protidiyati/>
- Карпенко, С. (2015). Дискурс влади і дискурс мас у сучасній філософській антропології: культурний, біологічний та релігійний виміри. *Антропологічні виміри філософських досліджень*, 8, 19-28.
- Кісь, О. (2003). Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні. *Незалежний культурологічний часопис «І»*, 27, 37–58.
- Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами*. (2022). Відновлено з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
- Кочарян, Г. (2017). *Принудительная гомосексуализация – современная деструктивная тенденция полового воспитания*. Відновлено з <https://vsirazom.ua/cabinet/prinuditelnaya-gomoseksualizaciya-sovremennaya-destruktivnaya-tendenciya-polovogo-vospitaniya/>
- Кубі, І. (2018). *Глобальна сексуальна революція: руйнування свободи в ім'я свободи*. Тернопіль: Мандрівець.
- Кулик, В. (2010). *Дискурс українських медіа: ідентичності, ідеології, владні структури*. Київ: Критика.
- Маєрчик, М., Плахотнік, О., & Ярманова, Г. (2014). *Гендер для медій. Підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей*. Київ: Критика.
- Марценюк, Т. (2021). *Гендерна рівність та недискримінація на практиці*. Київ: КОМОРА.
- Наливайко, Л. Р., Грицай, І. О., Скиба, Е. К., Маркіна, Л. Л., Ядловська, О. С., Царьова..., & Годенко-Наконечна, О. П. (2018). *Основи теорії гендеру юридичні, політологічні, філософські, педагогічні, лінгвістичні та культурологічні засади*. Київ: «Хай-Тек. Прес».
- Ницше, Ф. (1994). *Воля к власти: опыт переоценки всех ценностей*. М.: «REFL».
- Остапчук, С. (2020). Гендерна мова в газетному і телевізійному просторі України: сучасне бачення. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*, 2, 139-144.
- Почепцов, Г. Г. (2018). *Пропаганда 2.0*. Харків: Фолио.
- Святенко, І. (2020). *Гендерна культура України: культурно-системологічний та соціо-системологічний аспекти*. Запоріжжя: КПУ.
- Сидоренко, Н. М., Скорик, М. М., Таран, Л. В., Косенко, Т. І., Куцай, Т. І., & Семьоркіна О. М. (2004). *Гендерні ресурси українських масмедіа: ціна і якість: практичний посібник для журналістів та працівників ЗМІ*. Київ: "К.І.С."
- Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції*. (2020). Тернопіль: ТНПУ.
- Тоффлер, О. (2000). *Третя хвиля*. Київ: Вид. дім «Всесвіт».
- Тоффлер, Э. (2004). *Шок будущего*. М.: Издательство АСТ.
- Федорець, С. (2020). *Гендерно-нейтральне виховання порушує здоровий розвиток дитини*. Відновлено з <https://vsirazom.ua/cabinet/genderno-nejtralne-vixovannya-porushuye-zdorovij-rozvitok-ditini/>

- Фуко, М. (2003). *Археологія знання*. Київ: Видав. «Основи».
- Фуко, М. (2020). *Наглядати і карати. Народження в'язниці*. Київ: Видав. «Комубук».
- Чорна, М. (2022). *Фемінізм: історія деконструкції жіночності*. Відновлено з <https://c4u.org.ua/feminizm-istoriia-dekonstruktsii-zhinochnosti-2/>
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Retrieved from https://www.academia.edu/14640009/GENDER_TROUBLE_Feminism_and_the_Subversion_of_Identity
- Duchi, F. (2019). *The 'call-out culture' controversy: An identity-based cultural conflict*. Retrieved from https://www.academia.edu/41128832/The_call_out_culture_controversy_An_identity_based_cultural_conflict

REFERENCES

- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Retrieved from https://www.academia.edu/14640009/GENDER_TROUBLE_Feminism_and_the_Subversion_of_Identity
- Butler, J. (2003). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Kyiv: Gentis.
- Chorna, M. (2022). *Feminism: A History of the Deconstruction of Femininity*. Retrieved from <https://c4u.org.ua/feminizm-istoriia-dekonstruktsii-zhinochnosti-2/>
- Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. (2022). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
- Duchi, F. (2019). *The 'call-out culture' controversy: An identity-based cultural conflict*. Retrieved from https://www.academia.edu/41128832/The_call_out_culture_controversy_An_identity_based_cultural_conflict
- Fedorets, S. (2020). *Gender-neutral upbringing disrupts the healthy development of a child*. Retrieved from <https://vsirazom.ua/cabinet/genderno-nejtralne-vixovannya-porushuey-zdorovij-rozvitok-ditini/>
- Foucault, M. (2003). *Archeology of knowledge*. Kyiv: Publisher. "Foundations".
- Foucault, M. (2020). *Monitor and punish. Birth of the prison*. Kyiv: Publisher. "Comubuk".
- Gender roles and stereotypes. (2021). Retrieved from https://ratinggroup.ua/research/ukraine/gendernye_rol_i_stereotypy.html
- Gorgota, O. (2019). *Gender Ideology: Gender Theory in Post-Feminism*. Retrieved from <https://vsirazom.ua/cabinet/%D2%91enderna-ideologiya-teoriya-%D2%91enderu-u-post-feminizmi/>
- Gorgota, O. (2022). *Implementation of the Istanbul Convention in Ukrainian education: what to expect*. Retrieved from <https://vsirazom.ua/cabinet/implementaciya-stambulsko%d1%97-konvenci%d1%97-v-ukra%d1%97nskij-osviti-chogo-chekati-yak-protidiyati/>
- Habermas, Yu. (2001). *Philosophical discourse of modernity*. Kyiv: "The Fourth Wave".
- Karpenko, S. (2015). Discourse of power and discourse of the masses in modern philosophical anthropology: cultural, biological and religious dimensions. *Anthropological dimensions of philosophical research*, 8, 19-28.
- Kis, O. (2003). Models of constructing a woman's gender identity in modern Ukraine. *Independent cultural magazine "Yi"*, 27, 37-58.
- Kocharyan, G. (2017). *Forced homosexuality is a modern destructive tendency in sexual education*. Retrieved from <https://vsirazom.ua/cabinet/prinuditelnaya-gomoseksualizaciya-sovremennaya-destructivnaya-tendenciya-polovogo-vospitaniya/>
- Kuby, G. (2018). *The Global Sexual Revolution: Destroying Freedom in the Name of Freedom*. Ternopil: Mandrivets.
- Kulyk, V. (2010). *Ukrainian media discourse: identities, ideologies, power structures*. Kyiv: Kritika.
- Marceniuk, T. (2021). *Gender equality and non-discrimination in practice*. Kyiv: KOMORA.
- Mayerchuk, M., Plahotnik, O., & Yarmanova, G. (2014). *Gender for the media. A textbook on gender theory for journalism and other socio-humanitarian specialties*. Kyiv: Kritika.
- Modern strategies of gender education in the conditions of European integration: a collection of materials of the International Scientific and Practical Conference. (2020). Ternopil: TNPU.
- Nalyvaiko, L. R., Hrytsai, I. O., Skyba, E. K., Markina, L. L., Yadlovska, O. S., Tsaryova..., & Godenko-Nakonechna, O. P. (2018). *The foundations of gender theory are legal, political, philosophical, pedagogical, linguistic and cultural*. Kyiv: "Hi-Tech. Press".
- Nietzsche, F. (1994). *The will to power: the experience of reassessing all values*. M.: "REFL".
- Ostapchuk, S. (2020). Gender language in the newspaper and television space of Ukraine: a modern vision. *State and regions. Series: Social Communications*, 2, 139-144.
- Pocheptsov, H. G. (2018). *Propaganda 2.0*. Kharkiv: Folio.
- Svyatenko, I. (2020). *Gender culture of Ukraine: cultural-systemological and socio-systemological aspects*. Zaporizhzhia: KPU.
- Sydorenko, N. M., Skoryk, M. M., Taran, L. V., Kosenko, T. I., Kutsai, T. I., & Semyorkina, O. M. (2004). *Gender resources of the Ukrainian mass media: price and quality: a practical guide for journalists and mass media workers*. Kyiv: "K.I.S.".
- Toffler, E. (2004). *Future shock*. M.: AST Publishing House.
- Toffler, O. (2000). *The third wave*. Kyiv: Ed. house "Universe".